

MMEKORITA EZINAULO NDI IGBO: OTU O DI N'OGBARA OHURU A

Nke

**Joy Ifeadike Obayi
Humanities Unit,
School of General Studies/Arts Education,
Faculty of Education
University of Nigeria, Nsukka**

Umiedemede

Ezinaulo bu ihe siri ike ma di nsọ n'ala Igbo. Uwa niile na-agbanwe agbanwe n'ihe niile. Otu ahụ ka o dịkwa n'ala Igbo bu otu agburu di na Naijiria. Nchọcha a lebara anya n'ihe bu ezinaulo n'ala Igbo, otu o di na mbu nakwa ka o di ugbo a. Nsogbu o na-ebute n'ezinaulo di iche iche n'ala Igbo. Nchọcha lebakwara anya ihe a ga-eeme onodu a ka o di mma. Nleghari adim nkwasị ka e jiri mee nchọchaa. A jukwara ajuju nchọcha abuo iji nwete usa na nchọcha a na-eme. Ebe e mere nchọcha a bu na N'ochichi ime obodo Nsuka di steeti Enugwu ya na **n'ochichi ime obodo Oka di steeti Anambara**. Nchọcha a lebara anya n'ezinaulo na nge nge(100) di na steeti Enugwu nakwa Anambra iji mara otu mmekorita ezinaulo ha siri di. E jiri njumaza wee mee nchọcha a. Nchoputa nchọcha gosiri na uwa gbanwere n'ihe gbasara mmekorita ezinaulo ndi Igbo 1. Otutu ezinaulo no na nsogbu esemokwu. 2. Ufodu amakwaghi nwanne ha n'ihia apum ije. 3. Anakwaghi ezuko dika ezinaulo iji nwee mmetuta. Nchọcha bunyekwara uche otu onodu ga-esi di mma site n'ime ka ndi nne na nna kuziere umu ha uru ezinaulo bara. Nke abuo bu na o kwesikwara ka a

na-enwe nzuko ezinaulo mgbe na mgbe. Nne na nna kwesiri ka ha nye umu ha ezi ozuzu iji kuziere ha odinaala ndi Igbo

Igodo Okwu: Ezinaulo, Ndi Igbo, Mmekorita, Umunne, Ogbara ohuru.

Mmalite

Ezinaulo bu ihe siri ike n'ala Igbo burukwa ihe e jighi egwuri egwu. O bu nwa nwa tote o tokwuru. Nke a putara na mmadu agaghị ekwu ebe a ga-amu ya. O bu ihe Chineke mere. Ezinaulo putara ndi no n'ama na ndi no n'ulo. Nke a putara na ezinaulo kariri ihe ndi mmadu na-eche na o bu. Ezinaulo gbasara aka metuta ikwu na ibe. O ga-enweriri otu onye 'ezi' ma o bu 'ulo' siri metuta onwe ha. Mana ndi Bekee were na ezinaulo bu naani di, nwunye na umuaka (Ogbalu,1981). Ezinaulo bu ike ndi Igbo n'ihia na onye o bu na-awachia ezinaulo ya. Onye bilite o kwalite nwanne ya. O bu ya kpatara na o na-adia ka ndi Igbo o na-ekewa nkewa mana o bughia ya. Ndi Igbo maara onwe ha, n'ihia na onye o bu choro ka ezinaulo ya diri mma. Onye ruo oge ilu nwunye a kwado ya olo. onye chokwara ilu di a kwadokwa ya o lu. Mana ginia ka a na-ahu n'oge ugbo a, o bu onye gata o ghara ibe ya. Otutu ezinaulo anaghia esi otu ezi aga n'ihia esemokwu. umunne a makwaghia onwe ha. Ha enweghia ike itinye aka n'otu efere rie nri. Nke a were buru ihe esemokwu na-ewete. Ndi Igbo bu ndi na-akwanyere ezinaulo ugwu puru icha. Uzọ ije na-ebutekwe ezinaulo abughia otu. Mgbe a gbasachara n'obodo dia icha, otutu

anaghị anatakwa ụlọ, ọ na-eweta adighịkwa n'otu. Onye gata ọ ghara nwanne ya.

Mmekorita niile na-esitekwa n'aka nne na nna. Nne na nna na-ejiko ezinaulo ọnu. Ha bu ndi ga-eme ka umuaka mara ndi ha na ha bu umunne site n'ikoro ha akuko gbasara umunne. Nke a ga-eme ka umuaka mara onwe ha ma marakwa agburu ha nke oma. Nke a bu ndu ndi Igbo bu imekorita ihe ọnu na igba mbọ hụ na ihere emeghi nwanne ya. Umu ogbara oheru na-atughari onodu site n'ihe ha na-ahu. Ndi Igbo na-atu ilu si na onye ije ka onye isi awo ama ihe. Nke a bu eziokwu, n'ihia na njepu ka nwa mkpi jiri muta nsokewe ọnu enu. O bu onye na-apu uto o na-ahu ihe na-anu ma na-amakwa ihe. A nakwaghị agwa ochi nti na agha esu maka na o na-ahu uto na-ahu ihe na-eme. Egwu dawa aghara aghara e wegharja okpa egwu.

Nkwawaputa okpurukpu okwu

Ezinaulo

Ezinaulo bu nne na nna, umuaka, ikwu na ibe dika odi n' ala Igbo. Mmadu dika Onuoha (2022), kwakwaranu ezinaulo dika ogbakọ ndi mmadu e jikoro ọnu site n'obara. O bu eziokwu na obara na-ejiko mana onye a nabatara n'ezinaulo ka o buru nwa ezinaulo abughi obara jikoro ha mana o bukwa otu n'ime umu ezinaulo. N'aka ozọ Eke (2001) n'akwukwo okowa okwu ya siri na ezinaulo bu nne, nna na umu ha. Ezinaulo bu ebe mmekorita mmadu na ibe ya na-amalite (Ekwealor, 1998). O mere ka a mara na ezinaulo nwere nnukwu onodu na ndu onye Igbo o bua. Nke a bu eziokwu n'ihia na o bu nne na nna na-amalite ezinaulo

tupu ha amụtawa nwa ma bido kuziwere ụmụ ha ihe ha kwesiri jma tupu ha apụwa gawa ebe ọzọ.

N'ala Igbo e nwere ezinaụlọ dị iche iche: Ezinaụlọ otu mkpukwe, ezinaụlọ ụbara na ezinaụlọ mbisa. Ezinaụlọ otu mkpukwe bụ ezinaụlọ ọ bụ naanị nwoke, nwunye ya na ụmụ ya tinyekwara ndị na-eje ozi na ya. Ezinaụlọ ụbara bụ ebe otu nwoke nwere otụtụ ụmụ nwaanyị ọ na-alụ nakwa ụmụ ha nakwa ndị na-eje ozi. Ezinaụlọ mbisa bụkwanụ ezinaụlọ ebe ikwu na ibe ndị ozi sokwa biri ma nwekwaa ọmụ okwu na ezinaụlọ ahụ. Ọgọ, ikwu na ibe sokwu na ya. O nwere otụtụ uru na ọghom dị na ụdirị ezinaụlọ a niile. Uru di n'ezinaụlọ mkpukwe bụ na nwoke na-enwe udo ma jisie ike zụọ ụmụ ya. Mana a bịa n'ịba ụba ọ gaghị aba ụba dika ezinaụlọ ụbara na ezinaụlọ mbisa. Anya ụfụ na-adịkwanụ nnukwu n'ezinaụlọ ụbara na ezinaụlọ mbisa n'ihị na a na- amarịta aka onye ka ibe ya.

Ndị Igbo

Ndị Igbo bụ agbụrụ bi na mpaghara ọwụwa anyanwụ Naijiria. Ha bụ ndị e ji ịgba mbọ mara. Ha na-agụ akwụkwọ nke ukwu, Ebiriukwu (2018) kọwara nke a na ndị Igbo ejighi akwụkwọ egwuri egwu. Ha na-arụ ọrụ ugbo na-azụkwa ahịa nnukwu. Ndị Igbo na-apụ ụzọ ije nnukwu. Nke a kpata n'obodo dị iche iche, a ga-ahụ ndị Igbo. Ndị mmadụ na-ekwukwanụ na obodo ọ bụla e jere ma a hụghị ndị Igbo na onye ahụ jiri ọsọ gbapụ n'ihị na obodo ahụ bụ ajọ obodo. Ihe kpata nke a bụ na ndị Igbo na-enwe ndidi nke ukwu. Ha na-agbakwanụ mbo ime ka ndị ha nọ na be ha dika Eze (2004) rụturu aka n'ihe Karl Mannheim kwuru si na onye gbanwee ọndụ

na ọ ga-ejisikwa ike igbanwe omume, mana ọ bụchaghị mgbe niile ka ọ na-adị otu a n'ihì na oge ụfọdụ ọ ghọ onye ahụ ahịa tumadụ ọ bụrụ ndị ọjọọ. Onye ahụ ga-agba mbọ isi ebe ahụ puo ka ụmụna ya gharakwa iju ya maka omume ọhụrụ ọ mụtara bụ nke jọgburu onwe ya.

Ndị Igbo hụkwara ego n'anya rinne; ọ bụ ya kpatara ha ji agba mbọ nnukwu ichu ego ka ha nweta ya. Ndi Igbo anaghi acho mmegbu. Ha maara onwe ha ma marakwa eziokwu. O bụ ya ka ha jiri zowa oke ruru ha owere puta okwu n'ala Naijiria agha jiri daa n'afọ 1967. Kamgbe ahu ihe ọ bụla ndị Igbo ekwula na-aputa okwu. E jiri mmegbu soro ndị Igbo wee ruo taa n'ihì na ha siri ka ha nwere onwe ha, ha zawa Biafra, (Idowu 2018). Nke a abughị nnupu isi ka ndị Igbo nupuru kama na ihe ekwekoritara ka e mewe na ọ bughị ka a na-eme. Ndị Igbo dika ndu ha siri di na a naghị anara nwata ihe ya si ya ebela ọ buri na o bewe akwa, a maru bja tibiri ya akwa n'onu. Chineke ekwela ka ngwere gbaa aji.

Mmekorita

Mmekorita bụ ụzọ mmadu na ibe ya si anọkọ ma lukọọ ọlụ onu. A maara ndi dika ndi na-enwe mmekorita nke ukwu maka otu ha si achọ nwanne ha. Onye ọ bụla ga-achọ ima ihe nwanne ya na-eme, makwara ma ọ na-aga n'iru ma ọ na-adaghachi azu ka e were mara otu a ga-esi nye aka. O bukwanu asusu Igbo na-eme ka umunne na-enwe mmekorita. Mana nsogbu di n'oge ugbo a na ufodu ndi Igbo anakwaghị asu asusu Igbo. Ufodu achokwaghị inu aha Igbo na nti ha. Ebe nke ahụ di otu a, kedu otu onye Igbo ga-esi makwa onye Igbo ibe ya mgbe ha gara obodo ozo. Igbo na-eme nwanne

nnukwu tumadu mgbe ha gara obodo ozo. Asusu ndi ala ozo tumadu asusu Bekee etinyela oke di egwu n'etiti ndi Igbo na ibe ha. Nke a malitekwaru n'ezinaulo n'ih na nne na nna anakwaghi asuru umuaka ha Igbo, ha hu onye na-asuru ha, ha ejiriaka ha si na umu ha anaghi anu Igbo, bu asusu agburu ha si. Asusu ahu na-egosi kwa ihe ha bu. O nwekwara udiri ntakudo di na ya bu asusu nke na-eme na ihu onye na-asu ya, o kutu onye na-anu asusu ahu n'obi.

Umunne

Umunne bu ndi si n'otu eriri afọ puta. Nke a putara ndi otu nwaanyi muru. Umunne nwere ike buru na nna jikoro ha. Mana ha nwere mmetuta site na ezinaulo. O nwekwara ike buru otu nwoke muru ha mana nne ha dacha icha icha. O bu umunne na-ebu ibe ha na ezinaulo. Onye o bu bu nwanne gi ji ugwo ikwelite nwanne ya. Onye o bu ga-agba mbu hu na umunne ya na-aga n'ihu (Ogbalu, 1981). Umunne na-abu onye nche nwanne ya site n'igba mbu hu na ezinaulo na-aga n'ihu na umunne na-adi n'udo.

Umunne agaghi enwe mmekorita dika di na nwunye. Ha agaghi alu onwe ha. Nke a ga-abu aru ma o buru na ihe di otu a mee. N'ih na ndi Igbo na-ekwu okwu si na obara na-esi isi. Aru nwanne gi ga na-esi gi isi ma a bu n'ih gbasara mmeko nwoke na nwaanyi n'ih na igaghi ahuta ihe utu na ahu nwanne gi. O bu eziokwu na umunne na-ese okwu mana o ruo na omume ihu na nwanne gi ahu I chere na gi na ya adighi na mma ga-aputa kwuchite onu gi mgbe mmiri na-achọ iri gi dika na gi na onye ozo nwere nsogbu. O bu nke a ka e ji ama

nwanne mmadu. O na-ekwu, o na-ekwu ka o no mgbe ihe mere. Ndi Igbo na-eme nwanne bata n'ikwu nne nke bu na nwadiala nwere ike inwe ala na be nne ya ma o buru na oso chwa ya na be nna ya. Mgbe a na-enye ya ala, o gaghị enwe onye ga-agwa ya ajo okwu

Ogbara ohuru

Ogbara ohuru bu oge a. O bu omume a na-ahu n'oge di ugbo a site n'aka umu na-eto eto n'ih i mmepe di ich e ich e a na-ahu n'oge di ugbo a. Ihe onyonyoo a na-ekiri na-eme ka ndi mmadu na-ahu ihe di ich e ich e ma na-emekwa omume a nagh i ahubu n'oge ochie. Ogbara ohuru na-ewete mgbagwoju anya di ich e site n'omume umuaka na-eme nke anagh i ahubu n'oge gara aga. nke na i ga na-ezi nwatakiri ozi o lechaa gi anya, o gba gi nkiti na-eme ihe o choro ime n'agbanyeghi na iwe na-ewe gi. O bu nke a na-eweta obara mgbali elu nye otutu ndi mmadu n'ih i omume ojo na-enweghi nkwan ye ugwu nye mmadu o bu la . Ogbara ohuru amagh i okenye, o maghi ogaranya, o bugh i otu mmadu si eche echiche ka ha si eche n'ih i na ha na-ahu onye o bu la na-anoghi n'ogbo ha ka onye amagh i ihe. Ekele nyikwara ha n'ih i na ha anagh i ekele mmadu ekele ma o bugh i ndi ogbo ha bu ekele ndi ara ha na-ekelerita onwe ha. Nke ka njo bu na o nwere ike igwa okenye okwu ngbawa obi ma ya amala na o nwere ihe o mere nke na nwata ga-ahu okenye si ya na oyiputa akwa o yi na o ga-abia chir i ya. O ji ya na-egwuri egwu mana nke a bu anya ukwu. o bu akwanyeghir i okenye ugwu. O buru na o bu oge ochie udiri okwu di otu a, agagh i esi nwata n'onu puta n'ih i na omarala na o bu mkpari mana otu

akonauche ndi ogbara ohuru siri di o nweghi ihe o jiri ya kporo

Ajuju nchocha

Ndi nchocha juru ajuju nchocha abuo iji choputa ihe a na-eme nchocha ya dika:

1. Gini kpata enweghi ezi mmekorita n'ezinaulo ndi Igbo dika o di na mbu?
2. Kedu otu a ga-esi mee ka ezi mmekorita dikwa ozu n'ezinaulo ndi Igbo?

Usoronchochu

Ndi nchocha ga-enye mmadu nari njumaza di iri na ise na steeti abuo e ji eme nchocha n'Anambra na Enugu ka ha zaa ajuju di na ya. Njumaaza kewara uzu abuo. Nke mbu bu maka onwe gbasara onye na-asa ajuju ma nke abuo gbasara isiokwu a na-eme nchoputa gbasara ya. Njumaaza di ukwu ato nke ajuju ise no n'ime ya. Ukwu nke mbu na-egosi ihe gbasara ezinaulo Igbo; otu mmekorita di nay a n'oge mbu na ka odi n'oge ugbu a. Nke abuo na-ekwu maka nsogbu di n'ezin'ulo ndi Igbo. Ebe nukwu nke ato na-ekwu maka ihe a ga-eme ka mmekorita ndi Igbo dikwa mma ozu. Ndi nchocha ga-aga Anambra na Enugu jiri aka ha kee njumaaza na Nsuka nakwa Oka sautu ma natakwu ha n'onwe ha ka aghara enwena nke a ga-achio achio. Ndi nchocha ga-ahazi njatule site n'iji miin na ndipu izugbe iji mata nke bu eziokwu na nchocha emere. Ihe nziputa adinooke bu 2.50 maka njumaaza. Udiri nchochaa bu nleghari adim. Ntu nkema ano ka e ji hazie njumaaza dika 'Ekwesirim

ike’ (EI), ‘Ekwere m’ (E), ‘Ajurum’ (A), Ajusiri m Ike’ (AI) ya na ntụ 4,3,2 na 1 na nrụnyere.

Nhazi Ihe A Chọputara

Ajuju Nchọcha Nke Mbụ:

Tebulu 1: NhaziMiinn’azịza n’ihe gbasara na enweghikwa ezi mmekọrịta n’ezinaụlọ

Ngụ	Ajuju nziputa	Miin	Ndipulzugbe	Mkpebi
1	Mgbe mbu ndi Igbo na-enwe mmasi isu asusu Igbo ebe o bula ha no.	3.86	.34	EI
2	Ndi Igbo na-eme nwanne mgbe mbu karja ugbu a.	3.74	.50	EI
3	Nne na nna na-asukariri umuaka ha Bekee karja isu asusu Igbo.	3.55	.50	EI
4	Nne na nna anaghikwa akuziri umu ha omenaala.	3.87	.33	EI
5	Ndi Igbo anaghikwa enwe mmasi isu Igbo.	3.68	.63	EI
6	Umu ntorobia ugbuga na-eleli ndi okonye.	3.60	.75	EI
7	Udo adighikwa n’ezinaulo n’oge ugbu a.	3.58	.63	EI
8	Asughi asusu Igbo na-eweta akpomasi.	3.73	.75	EI
9	A naghị enwe nzuko na-eme ka umunne na-enwe ezi mmekọrịta.	3.36	.55	E
10	Amaghi omenaala Igbo na-eme ka nsopuru ghara adighi ire n’ala Igbo.	3.58	.69	EI
	Mkpokota Miin	3.65	.32	EI

Tebulu 1, gosiri na nhazi miin nke ụsà ndị mmadụ ihe bu kpatara na enweghịkwa ezi mmekọrịta n'ezinaụlọ. Nhazi miin gosiri na ngụkọ ụsà ndịna nke 1 ruo 10 gahere ntụaka 2.50 . Nkea gosiri na ndị zara ajuju kwenyere na dīna nkwusa 1 ruo 10 mkpokọta ihe kpatara na anaghịkwa enwe ezi mmekọrịta n'ezinaụlọ dika ọdibu n'oge mbu ($M = 3.65$, $NI = .32$).

Ajuju Nchọcha nke Abụọ: Kedụ otu a ga-esi mee ka ezi mmekọrịta dīkwa ọzọ n'ezinaụlọ ndị Igbo?

Tebulu 2: Nhazi miin nke ụsà otu a ga-esi mee ka ezi mmekọrịta bīaghachi azu n'ezinaụlọ

Ngụ	Ihe a ga-eme ka mmekọrịta ndị Igbo dīkwa mma	Mkpebi		
		Miin	Ndipu Izugbe	
11	Ndị nọ n'ụzọ ije ga-agba mbọ ilarute ụlọ kwa mgbe kwa mgbe.	3.70	.46	EI
12	Ndị no n'ezi oteeka ajuo ese site n'ikpọ n'ekwe ntị.	3.66	.58	EI
13	Ụmunne ndị nọ n'ụlọ ga na-eme ka ndị nọ n'ụzọ mara eziokwu ihe na-eme n'ụlọ.	3.70	.75	EI
14	Nne na nna ga-agba mbo ikuziri ụmụaka omenaala Igbo.	3.61	.66	EI
15	Ọ dīkwa ezi mkpa ka ndị Igbo na-asụrụ ụmụ ha asụsụ Igbo.	3.41	.72	E
	Mkpokọta Miin	3.61	.52	EI

Tebulu 2 gosiri na nhazi miin nke ụsà ajuju otu a ga-esi mee ka ezi mmekọrịta laghachi azụ n'ezị n'ụlọ dika ọdibu na mbụ. Mkpokọta nhazi miin na ngu miin nke ụsà ajuju nke ndina nkwusa nke na-asị ụzọ aga-esi mee ka enwekwaa ezi mmekọrịta dika ọdị na mbụ nke 11 ruo 15 gahere 2.50 ntuaka miin, nke a na-egosi na ndị zara ajuju kwenyere na ndịna nkwusa nke na-ekwu ụzọ a ga-agbaso were mee ka ezi mmekọrịta laghachi azụ n'ezinaulọ ka ọdị na mbụ ($M = 3.61$, $NI = .52$).

Mkparịtaụka

Ajuju nchọcha nke mbụ na-achọ imara ihe kpatara enweghị ezi mmekọrịta n'ezinaulọ ndị Igbo dika ọdị na mbụ? Nchikọta azịza a zara gbasara nke a na-egosi na ntọ miin niile nke na-akwado ajuju a juru gafere 2.50. Nke a putara na ndị niile sara ajuju ahụ kwenyere na nkwusa ode gbasara ihe kpatara na ezi mmekọrịta adighikwa dika ọ dị na mbụ nke nkwusa 1 ruo na 10. Nkwusa ndị a bụ: Mgbe mbụ ndị Igbo na-enwe mmasị isụ Igbo asụsụ Igbo karịa ka ọdị n'oge ugbo a, Ndị Igbo na-eme nwanne mgbe mbụ karịa ka ha na-eme ugbo a, n'oge ugbo a nne na nna na-asukariri umu ha Bekee karịa isuru ha Igbo. Oge ugbo a nne na nna anaghikwa akuziri umu ha Omenaala dika na mbụ, ndị Igbo anaghị enwe mmasị isụ Igbo, Umu ntoroobia na-eleli ndị okenye anya karịa na mbụ - nkwanye ugwu adighikwa ozo dika a na-ahụ ya n'oge mbụ. Udo adighikwa n'ezinaulọ dika ọ dibi na mbụ, akpomasi juputa ebe niile n'ihia asughi asụsụ Igbo, anaghikwa enwe nzuko umunne n'ezinaulọ, umuaka amaghikwa omenaala Igbo maka ya nsopuru adighikwa ozo dika ọdị na mbụ.

Ajuju nchocha nke abuo na-achọ ịmara ihe a ga-eme ka ezi mmekọrịta laghachikwe azu n'ezinaulo dika odi na mbu. Nchikota usa bido 11 ruo na 15 gafere nto 2.50. Nke a na-egosi na ndi sara ajuju kwenyere n'ihe niile ekwusara gbasara ihe ga-enye aka gboo mkpa ahụ ka ezinaulo nwekwaa ezi mmekọrịta dika o di na mbu. Ihe ndi a bu na ndi no n'uzo ije ga-agba mbọ ilarute ulo mgbe na mgbe ka enwee mmekọrịta, ndi no n'ezie oteaka a juo ese site n'ikpo ekwe nti, Umunne ndi no n'ulo ga na-eme ka ndi no n'uzo mara eziokwu ihe na-eme n'ulo, nne na nna ga-agba mbọ ikuziri umuaka omenaala Igbo ya na mkpa o di ndi Igbo isuru umu ha asusu Igbo. Ihe ndi a niile bu ihe ga-eme ka ezi mmekọrịta laghachi azu n'ezinaulo ndi Igbo.

Mmechi

Ezi mmekọrịta di nnukwu mkpa n'ezinaulo ndi Igbo n'ihu na Igbo kwuru okwu si na a na e si n'ulo mara mma puta ezi. O buru na ulo gi adighi mma, kedụ otu onye ahụ ga-esi nwee onu okwu n'ezie. Nke a mere na ndi Igbo ga-ebido n'oge chikoba onwe ha onu ma mee ka ezi mmekọrịta batawa n'ezinaulo n'hi na anu gbaa nnaa, nnaa, e gbuo ha oso oso. Mana a nyukoo mamiri onu o gbogbo ufufu. Ofu ezuworo onye maara ihe.

Edensibja

Ebiriukwu, A.C. (2018). Ndi Igbo and Nigeria in the Perspective of Chinua Achebe and the *Convolutions of Immortality Reassessing the Writer in Relation to New Realities*. Enugu.

CNC.Publications.

- Eke, G.J. (2001). *Igbo – English Dictionary* (Okowa Okwu). Enugu. New Generation Books Ekwealor, C.C. (1998). *Omenaala na ewumewu Igbo*. Onitsha: Africana First Publishers Plc.
- Eze, P.J. (2004). *Knowledge and Society*, 2nd ed. Enugu. Echrisi & Co.
- Idowu, F.O. (2018). Revisiting and Retelling the History of Biafran War in Chinua Achebe's. *there was a Country*. Chinua Achebe and the Convolutions of Immortality Reassessing the Writer in Relation to New Realities. Enugu. CNC Publications.
- Ogbalu, F.C (1981). *Ndu ndi Igbo*. Onitsha. University Publishing Co.
- Ohuoha, J.A.(2022). Ezinauḽo ndi Igbo in *Salient issues in Nigerian Peoples and Culture*. Enugu. Ebenezer Productions Nigeria Ltd.
- Ubesie, T.(2015). *Odinala Ndị Igbo*.Ibadan. University Press Plc